

Limbile romanice azi: o reconsiderare

Adrian CHIRCU

0. În intervenția noastră dorim să rediscutăm, în perspectivă sociolingvistică, clasificările anterioare ale limbilor romanice și să propunem o nouă grupare a acestora, ținând cont de situația lor la finele veacului trecut și la începutul acestui nou mileniu atât în ceea ce privește spațiul lingvistic european, cât și în ceea ce privește celelalte țărâmuri unde romanitatea se află la ea acasă.

1. Obiectivul nostru principal este acela de a sublinia faptul că România trebuie să rămână sub semnul unității, chiar dacă, la nivel mondial, asistăm la o extindere fără precedent nu numai economică, ci și lingvistică a englezei. Din cauza schimbărilor lingvistice care au loc la nivel mondial, unele limbi dispar, chiar fără să ne dăm seama. Mai întâi sunt ignorate, apoi sunt abandonate, pe urmă, sunt destinate pieirii. Odată cu ele mor și culturi vechi de mii de ani despre care nici măcar specialiștii n-au reușit să afle mare lucru. Se găsesc multe limbi în această situație. Nu vrem să părem pesimiști, ci doar să scoatem în evidență faptul că trebuie să ne aplecăm mai mult asupra studiului limbilor de pe bătrânul continent. N-ar trebui să discutăm doar despre extinderea limbii engleze, ci ar trebui să reluăm discuțiile de acum două secole, prin care pionierii lingvisticii romanice încercau să evidențieze în permanență unitatea României. Și îi avem în vedere aici pe Fr. Raynouard, Fr. Diez, G. Paris, W. Meyer-Lübke.

1.1. Considerăm că, în zilele noastre, eforturile nu trebuie concentrate doar spre ceea ce „individualizează” limbile romanice, adică să le analizăm pe fiecare în parte și să spunem ce le diferențiază. Limbile neolatine necesită un studiu amplu, de alt tip, căci, prin acesta, am putea să încetinim într-un fel expansiunea limbii engleze, care amenință din ce în ce mai mult spațiul lingvistic european. Prin urmare, s-ar putea lansa ideea unei „globalizări romanice”, cel puțin, pentru început, în Europa. În perspectivă lingvistică, ar trebui orientate eforturile spre găsirea și descrierea unor constante care pot favoriza o mai bună înțelegere între vorbitorii diferitelor limbi romanice. Ideal ar fi să se realizeze un manual romanic general care să faciliteze înțelegerea între vorbitorii de limbi romanice. Primii pași au fost făcuți: «l'on voit par là que la recherche de l'intercompréhension romane n'a pas seulement un intérêt pratique: elle peut constituer en elle-même une discipline d'une grande richesse et peut contribuer à la formation d'une véritable culture» (Teyssier 2004: 10), dar mai trebuie să așteptăm până când se vor găsi cele mai adecvate soluții didactice. Referitor la acest aspect, ne-am putea gândi la ușurința cu care conaționali noștri își însușesc limba oficială din țara în care au ales să se stabilească. Bineînțeles că „plecarea” lor e mai ales una economică, dar nu la aceasta ne vom opri. Observăm la aceștia o adaptare rapidă din punct de vedere lingvistic. Pentru marea lor majoritate sunt „tentante” acele țări în care se vorbesc limbi romanice. Așadar asistăm, datorită asemănărilor de ordin lingvistic, la o integrare mai rapidă, atât din punct de vedere lingvistic, cât și din punct de vedere social.

2. Majoritatea specialiștilor care s-au oprit asupra repartizării limbilor romanice au avut în vedere, în principal, două criterii, și anume cel lingvistic și cel geografic.

2.1. Primul romanist care a realizat o repartizare judicioasă și, în același timp, viabilă a limbilor romanice a fost Fr. Diez. Acesta, în *Grammaire des langues romanes*, propunea distribuirea limbilor romanice în trei grupuri: cel estic, din care fac parte italiana și româna, cel de sud-vest, în care intră spaniola și portugheza și cel de nord-vest, compus din franceză și din provensală: «six langues romanes attirent notre attention, soit par leur originalité grammaticale, soit par leur importance littéraire: deux à l'est, l'italien et le valaque: deux au sud-ouest, l'espagnol et le portugais: deux au nord-ouest, le provençal et le français. Toutes ont dans le latin leur première et principale source» (Diez 1874: 1).

2.2. O a doua încercare de clasificare a limbilor romanice îi aparține lingvistului italian Matteo Bartoli, cel care ne-a transmis numeroase date referitoare la limba dalmată. În viziunea acestuia, în cadrul României, avem două grupuri, unul apenino-balcanic (româna, albano-romana, dalmata și dialectele italiene de centru și de sud) și unul pirineo-alpin, format din celelalte limbi romanice: «Le linee di demarcazione di numerosi fenomeni linguistici romanzi, fonetici, morfologici e lessicali, formano un fascio di linee che divide l'area romanza in due parti: una parte appennino-balcanica e una pirineo-alpina» (Bartoli 2000: 202).

2.3. În ciuda unor defecte recunoscute, clasificarea propusă de romanistul italian Carlo Tagliavini în ale sale *Origini delle lingue neolatine* pare a fi și ea destul de bine argumentată, mai ales că acesta ține cont în principal de criteriul geografic. După acest lingvist, am avea mai multe varietăți neolatine (Tagliavini 1977: 283), și anume: balcano-romanică (româna), italo-romanică (dalmata, italiana, sarda, ladina), galo-romanică (franceza, franco-provençala, provensala, gascona, catalana) și ibero-romanică (spaniola și portugheza). Dintre limbile romanice menționate mai sus, dalmata, provensala și catalana constituie un fel de limbi punte care asigură trecerea de la un domeniu lingvistic la altul.

2.4. W.D. Elcock distinge, în cadrul României, patru grupuri: galo-romanic, hispano-romanic, italo & retoromanic și balcano-romanic (Elcock 1975).

3. Pornind de la aceste clasificări, ne propunem să discutăm problema limbilor romanice în perspectiva globalizării și să urmărim cum ar trebui privită România. Pentru o mai bună înțelegere și studiere a limbilor romanice propunem următoarele denumiri: „Romanitate” sau „Panromanitate”, pentru toate zonele supuse romanizării și pentru teritoriile în care limbile romanice s-au impus; „Romanitate intraeuropeană”, pentru toate popoarele care vorbesc o limbă romanică în Europa; „Romanitate extraeuropeană”, pentru acele locuri în care limbile romanice s-au impus prin intermediul coloniștilor (ca să folosim un termen comercial, „au fost exportate”). În ceea ce privește regiunile în care romanizarea n-a fost atât de puternică, propunem, pentru acestea, denumirea de „Ex-Romanitate” (e vorba despre Britannia, Noricum, Panonia, Germania, o parte a coastelor Mării Mediterane, Asia, Sudul Peninsulei Balcanice). Pentru legăturile care au loc între diferitele popoare care vorbesc limbi romanice¹, am propus termenul „Inter-

¹ De exemplu, Uniunea Latină sau Francofonia. Pentru mai multe detalii, v. Deniau (2001): «La francophonie ne désigne pas simplement une réalité linguistique, géographique et sociale, mais également le sentiment d'appartenir à une même communauté» (Deniau 2001: 17-18).

romanitate”. În fine, pentru tot ceea ce nu se raportează la România, credem că cel mai adecvat ar fi termenul „Extraromanitate”.

3.1. Cea care ne interesează pe noi în special este „Romanitatea intraeuropeană” care privește întregul continuum lingvistic ce începe la malurile Mării Negre și se termină la Oceanul Atlantic. Camões afirma despre Portugalia că este „țara unde se sfârșește pământul și începe marea”². Parafrazându-l pe autorul lusitan, putem spune că „Romanitatea intraeuropeană” reprezintă locul în care marea se sfârșește (Marea Neagră) și începe oceanul (Oceanul Atlantic). Considerăm importantă această nouă clasificare deoarece are în vedere o „regrupare a forțelor” limbilor romanice care trebuie să redevină ce-au fost cândva în peisajul lingvistic european. Limbile romanice au reușit să se impună în Europa și datorită prestigiului limbii latine care nu e o limbă moartă, așa cum afirmă unii specialiști.

3.2. Într-o carte relativ recentă, Louis-Jean Calvet susține că «lorsque je fais un cours de linguistique à la Sorbonne ou que j’achète mon paquet de tabac au bar du coin de la rue, je parle latin, comme parlent latin le client qui commande un plat de tapas dans un bar du barrio chino de Barcelone, le pêcheur qui vend sa morue sur une plage au Portugal ou la prostituée draguant le client vers les rues de Naples.[...] Un latin bâtard, dialectalisé, truffé d’emprunts à d’autres langues, rendu donc méconnaissable certes, mais un latin quand même» (Calvet 1999: 138).

3.3. În ultimul timp, se constată pe plan european o anume ieșire în față a unor limbi romanice regionale³, considerate, la un moment dat, limbi fără prea mare importanță. E vorba despre ceea ce noi numim „micile limbi din Europa, cu inimă latină”, mai precis catalana, provensala, friulana, româna, ladina, sarda, francoprovensala și corsicana. În cazul limbii dalmate avem de-a face cu o «disparition par extinction, les derniers locuteurs de la langue mourant sans laisser de descendance»⁴. Trebuie să recunoaștem că reformele lingvistice și politicile europene din ultimii ani, legate de limbile regionale și de cele minoritare, au contribuit din plin la dezvoltarea și conservarea limbilor romanice mai sus amintite: «Le problème des langues régionales et minoritaires représente une très sérieuse difficulté pour l’Europe si des principes très clairs ne sont pas établis pour distinguer clairement deux notions: d’une part, l’usage des langues officielles qui doit être préservé dans un espace national et citoyen, d’une autre part, la garantie de la liberté d’apprentissage et d’usage des langues vivantes dans l’espace européen (y compris les langues régionales qui devraient être considérées comme «langues-patrimoine»), et ce sans que puisse être opposé à l’individu son appartenance ethnique pour l’apprentissage de telle ou telle langue (cas des langues régionales ou des enfants migrants désirant apprendre leur langue d’origine en milieu scolaire ou associatif)” (Michel Perez, *La diversité linguistique en Europe*, in Chaudenson 2001: 48-49). Din păcate, numărul locutorilor europeni de limbi romanice, franceza, româna, italiana sau portugheza, e în scădere, dar trebuie să recunoaștem că guvernele țărilor unde se vorbesc aceste limbi fac eforturi susținute în vederea unei mai bune difuzări a acestora, atât în Europa, cât și în afara acesteia (Chaudenson 2001: 29-

² «Eis aqui quási cume da cabeça / De Europa toda, o Reino Lusitano / Onde a terra se acaba e o mar começa» (Camões 1931: 81 ; chant III, strophe III, vers 1-3).

³ V. Del Moral 2001: 8 : «...la renaissance du sentiment régionaliste, qui s’affronte à la mondialisation que nous sommes en train de vivre, aidera à préserver les langues comme un signe d’identité précieux».

⁴ Pentru cele trei modalități în care poate să „dispară” o limbă, v. Calvet 1999: 140-141.

42). Se pare totuși că la ora actuală spaniola e singura limbă romanică ce cunoaște un reviriment (Del Moral 2001: 8). În schimb, pentru italiană, română, franceză sau portugheză, nu se întrevăd soluții care să stopeze declinul acestora.

3.4. Datorită noilor tehnologii și comerțului la nivel mondial, engleza câștigă teren, iar Romanitatea e oarecum amenințată. Pătrunderea unor noi cuvinte nu poate fi împiedicată, ci doar încetinită: «l'anglais se trouve être, de toutes les langues du monde, celle qui évolue au plus près des besoins, et la première à les exprimer. Il n'y a pas lieu à s'en étonner, puisqu'il est la langue des pays, situés, pour l'essentiel, en Amérique du Nord, où, dans la vie matérielle et intellectuelle les besoins naissent, suscitant une activité de recherche scientifique et technique destinée à y répondre» (Hagège 2000: 42). E necesar ca limbile romanice să aibă o strategie bina pusă la punct pentru a stăvili invazia de neologisme anglo-american. În legătură cu această situație, «on constate actuellement la vogue du rêve d'une alliance entre les langues romanes de l'Europe; l'Organisation Internationale de la Francophonie a tenu fin mars 2001 une grande réunion à Paris sur ce thème» (Chaudenson 2001: 29). Prin urmare, una dintre problemele capitale ale romaniștilor, pe lângă descrierea comparativă a faptelor de limbă, rămâne apărarea limbilor romanice și găsirea de soluții pentru o mai bună difuzare a acestora. Mass-media, cărțile și școala sunt, la ora actuală, principalii aliați în lupta pentru supremația lingvistică, căci e evident că, de exemplu, «partout l'anglais dépasse le français, non seulement par le nombre de ses locuteurs natifs, près de quatre fois plus important, mais surtout par l'importance de l'expansion économique, culturelle et politique des pays de langue anglaise et en particulier des Etats-Unis» (Calvet 1999: 265).

4. Sperăm ca cele prezentate să fi fost convingătoare. Nu e vorba doar de un simplu studiu de caz, ci mai degrabă de o situație care neliniștește. „Romanitatea” se poate salva doar prin înșiși reprezentanții săi. „Inter-romanitatea” nu e un simplu concept teoretic, ci se vrea pus în practică. Numai o politică lingvistică coerentă din partea popoarelor de limbă romanică va reuși să păstreze specificul României, chiar dacă pe ici, pe colo se întrevăd semnele unor diferențe de mentalitate. Toți suntem latini și toți trebuie să avem respect față de bunul cel mai de preț, limbile romanice. Apărarea identității romanice trebuie planificată, căci, dacă nu, nu se va reuși o armonizare așa cum s-ar dori. Vechiul și noul își dispută întâietatea. Rămâne de văzut care va avea câștig de cauză.

Bibliografie

Baggioni, Daniel, *Langues et nations en Europe*, coll. «Bibliothèque scientifique Payot», Paris, Editions Payot & Rivages, 1997.

Bartoli, Matteo, *Il dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appenino-balcanica*, a cura di Aldo Duro, coll. «Biblioteca Dell'Enciclopedia/Lingua e Letteratura», Roma, Istituto Della Enciclopedia Italiana, 2000.

Bollmann, Yvonne, *La bataille des langues en Europe. Essai*, Paris, Editions Bartillat, 2001.

Calvet, Louis-Jean, *Le marché aux langues. Les effets linguistiques de la mondialisation*, Paris, Editions Plon, 2002.

Calvet, Louis-Jean, *La guerre des langues et politiques linguistiques*, coll. «Pluriel», Paris, Hachette Littératures, 1999.

Calvet, Louis-Jean, *La sociolinguistique*, troisième édition corrigée, coll. «Que sais-je?», nr. 2731, Paris, PUF, 1998.

Chaudenson, Robert (éd.), *L'Europe parlera-t-elle anglais demain?*, Actes du Colloque international organisé par Goethe Institut et l'INTIF (3 mars 2001), coll. «Langues et développement», Paris, Institut de la Francophonie & L'Harmattan, 2001.

De Camões, Luís, *Os Lusíadas*, Edição nacional, Lisboa, Imprensa Nacional, 1931.

Deniau, Xavier, *La Francophonie*, 5e édition mise à jour, coll. «Que sais-je?», nr. 2111, Paris, PUF, 2001.

Diez, Frédéric, *Grammaire des langues romanes*, troisième édition refondue et augmentée, tome I, traduit par Auguste Blanchet et Gaston Paris, Librairie A. Franck, 1874.

Elcock, William Denis, *The Romance Languages*, London, Faber & Faber, 1975.

Hagège, Claude, *Le souffle de la langue. Voies et destins des parlars d'Europe*, coll. «Poches», nr. 6, Paris, Editions Odile Jacob, 2000.

Herreras, José Carlos (dir.), *La diffusion des langues internationales de l'Union Européenne*, tomes I-II, in *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, 27.3-4 și 28.1-2, Louvain-la-Neuve, 2001-2002.

Iliescu, Maria, *La classification des langues romanes*, in Dieter Kremer (éd.), *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Université de Trèves (Trier), tome VII, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989, pp. 47-63.

Mańczak, Witold, *Nouvelle classification des langues romanes*, «Revue Romane», nr. 26, fasc. 1, Copenhagen, Munksgaard International Publishers Ltd., 1991, pp.14-24.

Nettle, Daniel, ROMAINE, Suzanne, *Ces langues, ces voix qui s'effacent. Menaces sur les langues du monde*, traduit de l'anglais par Marion Guilbault, col. «Frontières», Paris, Editions Autrement, 2003.

Pei, Mario A., *A New Methodology for Romance Classification*, in *Word*, vol. 5, nr. 2, The linguistic Circle of New York, 1949, pp. 135-146.

Tagliavini, Carlo, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, versiune românească îngrijită și coordonată de Alexandru Niculescu, traducere de Anca Giurescu și Mihaela Cârstea-Romașcanu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977.

Teyssier, Paul (dir.), *Comprendre les langues romanes. Du français à l'espagnol, au portugais, à l'italien & au roumain. Méthode d'intercompréhension*, ouvrage élaboré par une équipe de romanistes avec la collaboration de Romana Timoc Bardy pour le roumain, édition coordonnée par Jacqueline Brunet et Jack Schmidely, Paris, Editions Chandeigne, 2004.

Žarko, Muljačić, *Die Klassifikation der romanischen Sprachen*, in *Romanistisches Jahrbuch*, XVIII Band, Hamburg, Romanisches Seminar & De Gruyter, 1967, pp. 23-37.

Les langues romanes aujourd'hui: une reconsidération

Dans son intervention à ce colloque, l'auteur se propose de rediscuter les classifications antérieures des langues romanes, en tenant compte des tendances ayant trait à la dynamique des langues au niveau mondial et propose d'autres dénominations qui lui semblent plus adéquates. En même temps, en s'appuyant sur des faits actuels, il présente la situation des langues romanes en Europe.